

UN I CENT RODARIS

Pino Boero

professor de literatura infantil de la Universitat de Gènova
i vicepresident del Parco della Fantasia Gianni Rodari d'Omegna

Traducció de l'italià de Marina Espasa

Gianni Rodari.
Album / Writer Pictures.

Per a Gianni Rodari (Omegna, 1920 - Roma, 1980) el 2020 serà un any de celebracions: 100 anys del naixement, 40 de la desaparició, 50 del lliurament del Premi Andersen, el «Nobel» de la literatura infantil. ¿Per què hi ha aquest interès per un autor que, encara que està traduït a una desena de països, pertany a una literatura sovint considerada «menor» respecte a una producció que parla als adults? Una primera resposta es troba en el fet que Rodari és un intel·lectual en el sentit complet del terme: va combinar l'escriptura per a infants amb l'activitat periodística, es va ocupar de l'escola però també de la societat, va parlar per als pares i per als mestres i no va deixar mai d'anar a les aules, fer trobades amb els nens per construir amb ells recorreguts poètics i narratius estimulants. En altres paraules, no es va atrinxerar mai darrere de les frases tòpiques de tants escriptors —«no tinc res a afegir a allò que dic a les meves obres»—, sinó que va saber combinar sense falsos moralismes escriptura i compromís civil, invenció i realitat. Una segona resposta ve donada per la seva història personal, exhibida com a recorregut formatiu dolorós a partir de la desaparició prematura del pare estimadíssim:

L'última imatge que conservo del meu pare és la d'un home que intenta, sense èxit, escalfar-se l'esquena po-

sant-la contra el forn. Està gelat i tremola. Havia sortit sota un temporal per ajudar un gatet que havia quedat atrapat en uns tolls d'aigua. Morirà al cap de set dies, de broncopneumònia. En aquells temps no hi havia penicil·lina.¹

Gianni, orfe de pare als nou anys, abandona Omegna, que sempre portarà al cor, i amb la mare i el germà petit es trasllada a Gavirate, a la província de Varese, on la mare podrà comptar amb l'ajuda de la seva germana. L'itinerari d'estudis que segueix és el típic d'un noi estudiós i sense recursos econòmics: fa un parell d'anys més al seminari després de l'institut, i en surt el 1933 perquè no en suporta la disciplina, s'inscriu a l'Istituto Magistrale, es diploma com a mestre d'escola primària amb un any menys del normal, comença a ensenyar com a substitut als pobles del voltant de Varese i —com va escriure ell mateix— «vaig començar a guanyar-me el pa i a reflexionar sobre les coses concretes».² La lectura dels clàssics del marxisme i la coneixença d'obriers comunistes el porten, després de molts patiments interiors («Estic molt malament i no puc continuar aquesta vida absurda i de descontentament que s'ho emporta tot i que no em permet ni un instant de felicitat...»)³ a fer-se membre, durant la guerra, del Partit Comunista i de la Resistència. D'altra banda, com a mestre ja ...

- havia madurat conviccions que el portaven a anar a contracorrent respecte de l'ensenyament tradicional:

Devia ser un professor pèssim, mal preparat per a la feina [...] pensava en tot menys en l'escola. Però potser no vaig ser un professor avorrit. Explicava als nens, una mica per simpatia i una mica per les ganes de jugar, històries sense cap mena de relació amb la realitat ni la lògica, que m'inventava seguint tècniques promogudes i al mateix temps menyspreades per Breton.⁴

La «revolta» pedagògica i política és significativa perquè permet entendre la raó per la qual, des d'aquell moment, Rodari considerarà l'escola com un ambient d'integració i de solidaritat i, al mateix temps, veurà la literatura infantil com un lloc on experimentar totes les possibilitats de la fantasia. Aviat fa el salt de l'escola al periodisme: dotat d'una «certa predisposició per a les peces brillants de fantasia o d'humor», Rodari és fitxat per *L'Unità*, el diari del Partit Comunista italià i, entre altres encàrrecs, se li encomana una pàgina dominical dedicada als nens:

Em van demanar que fes aquella secció per a nens. Era l'únic que havia estat, uns quants anys abans, mestre d'escola, i aquest era l'únic títol que aconsellava la tria. Vaig començar així a publicar setmanalment tirallongues i relats per als quals recuperava el meu gust juvenil pels surrealistes francesos que havia llegit, d'estudiant, a la biblioteca. Quasi de seguida van començar a arribar cartes de nens que demanaven contes per al pare conductor de tramvies, per al pare guàrdia urbà, per al pare empleat i així anar fent. Els contes naixien, per dir-ho d'alguna manera, de la mà esquerra, però em divertia inventar-los tenint en compte dues condicions el significat de les quals no se m'escapava: la primera, que la secció per a nens no pertanyia a un diari per a nens, sinó a un diari d'abast nacional compromès socialment amb les classes populars. La segona, que la secció s'estava convertint cada vegada més en un diàleg directe amb els nens.⁵

La ruta està traçada, doncs: periodisme i escriptura infantil es trenaran durant un trentenni i li permetran a Rodari jugar en dos camps diferents però complementaris, el de la infantesa en nom de la creativitat i el de l'edat adulta pel que fa al sentit comú i el respecte a l'edat infantil. En tots dos casos, Rodari, des dels anys cinquanta del segle passat, lliura als lectors iniciatives i textos de gran interès pedagògic i literari, des de la creació i direcció de la revista

Les aventures d'en Cebeta (Sembra Llibres).

Pioniere fins a *Les aventures d'en Cebeta*⁶ i a *Gelsomino al país dels mentiders*,⁷ que semblen textos obertament revolucionaris perquè parlen amb intel·ligència i ironia de revoltes contra la tirania. El 1960, amb el recull *Tirallongues del cel i la terra*,⁸ publicat per una gran editorial nacional com Einaudi, el nombre de possibles lectors petits o adults es fa més gros. En el llibre, fonamental per entendre la poètica de Rodari, estan ja presents molts dels elements que caracteritzaran la seva producció successiva: el joc de paraules, la «flexibilitat» de la imaginació, el gust per la inversió de les històries («Això era i no era / un pobre llop, un cadell, / que li duia a l'àvia / el sopar en un farcell. / I enmig del bosc, / on és més fosc, / va ensopegar la terrible / Caputxeta Vermella»),⁹ l'acceptació de la «diversitat» («Un pellroja al pessebre», «Qui sap si fins aquí ha baixat / tot fent un llarg viatge / després de sentir el missatge: / pau per als homes de bona voluntat»),¹⁰ el rebuig de l'egoisme («Que em perdoni aquella faula antiga, / però no m'agrada l'àvara formiga. / Jo soc molt més de la cigala / que no ven son cant preciós, ans el regala»),¹¹ però també la concreció de la realitat, perquè el tema de la feina i els protagonistes dels seus versos són (potser per primera vegada sense retòrica en la literatura italiana per a infants) forners, pintors de parets, obrers, esmoladors, guàrdies urbans, drapaires, escombriaires:

Jo soc el de l'escombra i el ramàs
que ho arreplego tot a cada pas:
diaris vells, llaunes, burilles,
pells de plàtan, sabatilles,
paper de plata i cartró:
tot va a parar al meu carretó.

Passo l'escombra ni poc ni massa
i quan soc vell, sabeu què passa?
És el moment, i fa mal de dir,
que m'escombrin a mi.¹²

El llibre següent, *Contes per telèfon*,¹³ conté contes molt breus justificats pel fet que un pare viatger ha de ser narrativament expeditiu quan, cada vespre, per telèfon, explica contes a la seva filla. Els temes són de la vida de cada dia: humor, referències surrealistes, jocs lingüístics, paradoxes de la realitat quotidiana; hi trobem uns canons fets amb acer de campanes que, en lloc de disparar, desencadenen la pau amb el seu so festiu. A «Una viola al Pol Nord», la floreta neix entre el gel i intenta inútilment «fondre d'una sola vegada l'immens desert glaçat, per transformar-lo en un mar càlid i blau, o en un prat de vellut verd», no se'n surt i la història s'acaba amb un himne subliminar a l'esperança que, algun dia, també el gel del cor dels homes es pugui fondre:

Aquella nit, un terrible cruixit va recórrer tot el Pol. Els gels eterns tremolaven com vidres i es van trencar per més d'un punt. La viola va desprendre un perfum més intens, com si hagués decidit fondre d'una sola vegada l'immens desert glaçat per transformar-lo en un mar càlid i blau, o en un prat de vellut verd. L'esforç la va esgotar. A l'alba la van veure pansir-se, plegar-se sobre la tija, perdre el color i la vida. Traduït a les nostres paraules i a la nostra llengua, el seu darrer pensament deu haver estat si fa no fa aquest:

«Vet aquí, jo em moro... Però bé calia que algú comencés... Un dia arribaran aquí milions de violes. El gel es fondrà i aquí hi haurà illes, cases i nens.»¹⁴

Des del 1960, l'any de les *Tirallongues del cel i la terra*, Rodari es fa famosíssim, i col·labora al *Corriere dei Piccoli*, un setmanari infantil històric i molt important, i a *La Via Migliore*, un diari de l'Associazione Casse di Risparmio, que tirava 800.000 còpies i les distribuïa als alumnes de les escoles italianes. Tots els llibres successius, que en van ser molts, van tenir per tant el mateix èxit: des d'*El llibre dels errors*¹⁵ fins a *El pastís caigut del cel*.¹⁶ El primer, mas-

sa sovint interpretat com un joc lingüístic divertit a partir del mal ús de la llengua que fan els italians, va néixer amb tota una altra intenció, com escriu Rodari en una carta del 23 de novembre del 1962 a Giulio Bollati, de l'editorial Einaudi:

Mentrestant, escric fauletes, versets. ¿T'agradaria *El llibre dels errors*, tot sobre els errors, els errors d'ortografia-gramàtica-sintaxi (que són clarament errors ideològics i existencials)? Cada pàgina hauria de recollir l'error veritable i tal com és, és a dir, el quadern infantil que el documenti: i, a sota, la tirallonga, o el petit conte, o el diàleg que l'il·lustra i el celebra. Sé que a les escoles busquen «fixters» ortogràfics: aquest en seria un de molt original.¹⁷

L'escriptor deixa entreveure la traducció poètica eficaç i puntual d'una pedagogia moderna i progressista, una polèmica inventada del tot sobre l'educació a l'escola, una caça, amb el bolígraf vermell i blau, d'errors ortogràfics dels nens (perdonables) i dels adults (imperdonables).¹⁸ I, per acabar, *El pastís caigut del cel* demostra l'interès constant de Rodari per treballar amb nens i mestres:¹⁹ la novel·la neix de la classe de la mestra Maria Luisa Bigiaretti (1926-2019), del barri del Trullo de Roma, i es va publicar per entregues al *Corriere dei Piccoli*. El tema és pacifista: un científic, per error, ha transformat un terrible bolet atòmic en un pastís colossal que ha aterrat ...

Il·lustració de
Chiara Armellini
d'*El llibre dels errors*
(Editorial Joventut).

... sobre un «turó pelat i pedregós que creixia darrere de l'escola» del Trullo. Els adults entren en pànic, es tem una invasió, es mobilitza l'exèrcit, i només els nens, lliures d'esquematismes, no reaccionen sense pensar, entenen que un pastís és un pastís i la novel·la s'acaba amb un berenar col·lectiu ben bonic. De la història simpàtica se n'extreuen, una vegada més, molts elements que fan actual el pensament de Rodari: la posició pacifista, la utopia d'un món sense egoismes, la importància d'una ciència que estigui al servei de la humanitat, la fe en la infantesa no condicionada encara pels perillosos individualismes dels adults.

Hi hauria molt més a dir sobre la producció de Rodari: podríem assenyalar, per exemple, que el seu últim llibre, una «faula d'aventures surrealistes», *Les dues vegades del baró Lamberto*,²⁰ ambientat al llac d'Orta de la seva Omegna natal, esdevé una mena de «testament» cultural i civil, sobretot amb una conclusió que obre el camí

cap a un futur encara per inventar: «Cada lector que estigui descontent amb el final pot canviar-lo al seu gust, afegint al llibre un capítol o dos. O fins i tot tretteze. Cal no deixar-se espantar mai per la paraula.»²¹

Fe en el poder del conte, per tant, fe en una visió del món que, respectant la psicologia infantil, sàpiga demanar al nen que «faci les coses difícils»:

És difícil fer
les coses difícils:
parlar al sord,
ensenyar una rosa al cec.
Nens, aprengeu
a fer les coses difícils:
donar la mà al cec,
cantar per al sord,
alliberar els esclaus
que es creuen lliures.²²

I és en aquestes «coses difícils» on trobem la veritable «aposta» educativa de Rodari, útil ahir, avui i en el futur per a les generacions joves que esperen de nosaltres, «els grans», serietat, compromís i coherència •

Les dues vegades del baró Lamberto (Kalandraka).

1. RODARI, Gianni. *Gramàtica de la fantasia. Introducció a l'art d'inventar històries*. Barcelona: Labutxaca, 2016.
2. Carta a Don Luigi Dossi (desembre de 1946) a: Caimi, Luciano. «Rodari anni Trenta: una scelta difficile». A: Diamanti, G. (cur.). *Dossier: La Grammatica della fantasia. Una storia lunga 20 anni. LG Argomenti*. Gènova, núm. 1 (gener-març 1995).
3. Carta a Don Luigi Dossi que es pot situar entre la fi dels anys trenta i l'inici dels quaranta a: «Rodari anni Trenta: una scelta difficile», *op. cit.*
4. *Gramàtica de la fantasia, op. cit.*
5. RODARI, Gianni. «Scrivere oggi per i bambini». A: Nibbi, F. (cur.). *Esercizi di fantasia*. Roma: Editori Riuniti, 1981, p. 84. [Conferència enregistrada el 23 de febrer de 1979 a Bitonto, a l'escola de primària Felice Cassano]
6. RODARI, Gianni. *Les aventures d'en Cebeta*. València: Sembra Llibres, 2020.
7. RODARI, Gianni. *Gelsomino al país dels mentiders*. Barcelona: La Galera, 2004.
8. RODARI, Gianni. *Tirallongues del cel i la terra*. Barcelona: Estrella Polar, 2020.
9. *Ibid.*, p. 133.
10. *Ibid.*, p. 112.
11. *Ibid.*, p. 151.
12. *Ibid.*, p. 103.

13. RODARI, Gianni. *Contes per telèfon*. Barcelona: Editorial Joventut, 2020.
14. *Ibid.*, p. 77.
15. RODARI, Gianni. *El llibre dels errors*. Barcelona: Editorial Joventut, 2020.
16. RODARI, Gianni. *El pastís caigut del cel*. Barcelona: La Galera, 2007.
17. RODARI, Gianni. *Lettere a don Julio Einaudi, hidalgo editoriale ad altri queridos amigos* [1952-1980]. Torino: Einaudi, 2005, p. 28. Edició a cura de S. Bartezzaghi.
18. RODARI, Gianni. «Come è nato *Il libro degli errori*». *Noi Donne*, núm. 45 (14 de novembre 1964).
19. Rodari va estar molt lligat al Movimento di Cooperazione Educativa, que, posant l'infant al centre, promulgava una pedagogia activa i l'ús del tema lliure en lloc del tema tradicional.
20. RODARI, Gianni. *Les dues vegades del baró Lamberto*. Barcelona: Kalandraka, 2020. La riquesa de la novel·la la demostra el fet que molts il·lustradors n'han llegit i interpretat les pàgines, des de la mateixa filla de Gianni, Paola (1982), fins a Federico Maggioni (1992), Francesco Altan (1996), Bruno Munari (2011) o Javier Zabala (2018 i 2020).
21. *Les dues vegades del baró Lamberto, op. cit.*, p. 103.
22. RODARI, Gianni. «Lettera ai bambini». *Parole per giocare*. Florència: Manzuoli, 1979, p. 31.